

УДК 796.5

DOI: <https://doi.org/10.32782/2708-0366/2026.27.33>**Матусяк Г.І.**

кандидат філологічних наук, доцент,
Херсонський державний аграрно-економічний університет
(м. Херсон / м. Кропивницький)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7430-8257>

Розмариця С.А.

кандидат філологічних наук, методист вищої категорії,
Відокремлений структурний підрозділ
Миколаївський будівельний фаховий коледж
Київського національного університету будівництва і архітектури
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6358-2795>

Matusiak Halyna

Kherson State Agrarian and Economic University
(Kherson / Kropyvnytskyi)

Rozmarytsia Svitlana

Separate Structural Subdivision Mykolaiv Building Professional College of
Kyiv National University of Construction and Architecture

ПОСТАТЬ СОФІЇ ЯБЛОНСЬКОЇ В КОНТЕКСТІ ЕКСТРЕМАЛЬНОГО ТУРИЗМУ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТОЛІТТЯ

THE FIGURE OF SOFIIA YABLONSKA IN THE CONTEXT OF EXTREME TOURISM IN THE FIRST HALF OF THE 20TH CENTURY

Екстремальний туризм передбачає подорожі в надзвичайно складних умовах, участь у тих видах активного відпочинку, що пов'язані з ризиками для здоров'я і життя та подоланням труднощів. Мета дослідження – проаналізувати особистісні якості та навколосвітні мандрівки С. Яблонської, зображені в книгах подорожніх нарисів «Листи з Парижа. Листи з Китаю» та «Чар Марока. З країни рижу та опію. Далекі обрії», в контексті екстремального туризму й обґрунтувати необхідність вписати її постать в історію появи цієї галузі в Україні. Аналіз тревелогів авторки засвідчує, що місцевості, які вона відвідала (Далекий Схід, Африка), небезпечні пригоди, що трапилися на її шляху (випадок у Сахарі, відвідування гарему, укус бананової гадюки, полювання на тигра, порятунок людей під час повені, фотозйомки вороже налаштованих мешканців Юнаня), засвідчують схильну до ризиків вдачу й авантюризм української мандрівниці, що дозволяє закарбувати її ім'я в історії екстремального туризму.

Ключові слова: екстремальний туризм, культурний туризм, тревелог, лімінальна зона, культурний шок.

Extreme tourism involves travelling in challenging conditions, participating in active recreation activities that pose risks to health and life, and overcoming obstacles. Its origins date back to the early twentieth century, and its rapid development and popularity in the twenty-first century can be explained by the availability of high-quality equipment, which allows not only professionals but also amateurs to engage in dangerous activities. Interest in this type of tourism is mostly characteristic of people who are prone to risk and adventurousness and of thrill seekers. When discussing the origins of extreme tourism in Ukraine, one cannot fail to mention the famous traveler and writer Sofia Yablonska. The geography of her travels and choice of tourist destinations testify to her desire to deal with challenges and avoid easy paths. The research aims to analyze Sofia Yablonska's personality traits and journeys around the world,

© Матусяк Г.І., Розмариця С.А., 2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

depicted in her books of travelogues “*Letters from Paris. Letters from China*” and “*The Charm of Morocco. From the Land of Rice and Opium. Distant Horizons*”, in the context of extreme tourism and substantiate the necessity to incorporate her figure into the history of this industry in Ukraine. The analysis of the writer’s travelogues demonstrates that her travels can be regarded as the origins of extreme cultural tourism, which is viewed as journeys aimed at exploring other peoples’ cultures, associated with risks and dangers. In particular, the places she visited (the Far East and Africa) and her dangerous adventures (the incident in the Sahara, visiting the kaid’s harem, the bite of a banana viper, hunting a tiger, rescuing a small girl and her father during the flood, photographing hostile residents of Yunnan) testify to the Ukrainian traveler’s risk proneness and adventurousness, which allows her name to be written in the history of extreme tourism. The prospects for further research can be seen in a comparative study of the book by the Taiwanese writer and traveler Sanmao, “*Stories of the Sahara*”, and Sofiia Yablonska’s travelogues in the context of extreme tourism.

Keywords: extreme tourism, cultural tourism, travelogue, liminal zone, cultural shock.

Постановка проблеми. Екстремальний туризм передбачає подорожі в надзвичайно складних умовах, участь у тих видах активного відпочинку, що пов’язані з ризиками для здоров’я і життя та подоланням труднощів. Його витoki сягають початку ХХ століття, а стрімкий розвиток і популярність у ХХІ столітті пояснюють появою доступного якісного обладнання, що дозволяє долучатися до небезпечної діяльності не лише професіоналам, але й любителям [2]. Інтерес до цього напрямку туризму здебільшого властивий людям, схильним до ризику й азарту та шукачам гострих відчуттів. Говорячи про початки екстремального туризму в Україні, не можна не згадати про славетну українську мандрівницю Софію Яблонську. Її поїздки до країн Далекого Сходу й Африки, Австралії, Нової Зеландії та Північної Америки були сповнені небезпек і викликів, але молода жінка відчайдушно приймала їх, щоб, як вона зазначала в низці інтерв’ю, «переконатися, чи існують іще десь на світі райські острови» [5, с. 13]. Географія мандрів С. Яблонської і вибір туристичних маршрутів засвідчують її тяжіння змагатися з випробуваннями й оминати легкі шляхи. Вирушивши 1927 року до Парижа з метою опанувати мистецтво кінематографа, жінка обрала долю, пов’язану з ризиками та перешкодами, подолання яких, безсумнівно, варте рефлексії в контексті екстремального туризму.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Пошук публікацій, спрямованих на з’ясування витоків екстремального туризму в Україні, виявив, що більшість наявних розвідок переважно фокусуються на сучасному стані галузі й перспективах її розвитку, тоді як бракує досліджень про передумови й початкові етапи екстремального туризму як в Україні, так і в світі. Зокрема, у статті Н. Паньків і Н. Дрозда висвітлено наявний потенціал екстремального туризму в нашій країні й акцентовано напрямки державної політики, що сприятимуть його збереженню та зростанню [3]. У дослідженні М. Хмари та О. Торченко увагу зосереджено на розвитку екстремального туризму в регіонах та рекомендовано впровадження нових екстремальних турів на ринку туристичних послуг в Україні [4]. Розвідка А. Глебової, А. Зозулі та М. Солодовник пропонує класифікацію видів екстремального туризму за місцем проведення й акцентує можливість створення штучних об’єктів для розвитку цієї галузі для посилення її потенціалу [1]. У статті О. Машкової та В. Богдьярової систематизовано сучасні види екстремального туризму й особливу увагу приділено його екзотичним різновидам [2]. Брак публікацій про історичний аспект екстремального туризму в Україні та про постаті, пов’язані з витокami цього явища, надає актуальності й науковій новизні темі нашого дослідження.

Формулювання цілей статті. Мета дослідження – проаналізувати особистісні якості та навколосвітні мандрівки С. Яблонської, зображені в книгах подорожніх нарисів «Листи з Парижа. Листи з Китаю» та «Чар Марока. З країни рижу та опію. Далекі обрії», в контексті екстремального туризму й обґрунтувати необхідність вписати її постать в історію появи цієї галузі в Україні.

Виклад основного матеріалу. У статті «Міжнародної енциклопедії подорожей і туризму» (“The SAGE International Encyclopedia of Travel and Tourism”) про екстремальний туризм зазначено, що йому властиві «ризик, зміщення встановлених кордонів і наявність гострих відчуттів. Усі ці характеристики здебільшого стосуються ранніх етапів розвитку сучасного туризму й притаманні подорожам першовідкривачів. Саме мандрівних дослідників доречно розглядати у зв’язку з особливостями екстремального туризму» [8, с. 2]. С. Яблонську безсумнівно можна віднести до категорії мандрівних дослідників, оскільки метою її довготривалих подорожей було вивчення культур різних народів Далекого Сходу й Африки, Австралії, Нової Зеландії та Північної Америки. Крім того, її поїздки до віддалених куточків світу також асоціюються з культурним туризмом, який «може бути екстремальним досвідом через мовні бар’єри, перенавантаження сфери відчуттів і культурний шок» [8, с. 3]. Згадані характеристики екстремального туризму й факти життєпису С. Яблонської, викладені в її книгах «Листи з Парижа. Листи з Китаю» та «Чар Марока. З країни рижу та опію. Далекі обрії», дають підстави пов’язати її постать із витоками цього явища в Україні. Навіть тепер, майже через сто років після появи цих творів, зображені в них мандрівки авторки видаються надміру виснажливими й вимогливими для більшості любителів подорожувати, тоді як на початку ХХ століття вони справді кидали виклик людським можливостям через відсутність розвиненої туристичної інфраструктури та відповідних засобів, що б забезпечували належну безпеку й комфорт пересування.

Очевидним є те, що інтерес до екстремального туризму притаманний людям із певним набором особистісних якостей, які сприяють подоланню труднощів і відновленню після випробувань, серед яких, зокрема, готовність до ризиків, відважність, рішучість, стійкість. «Міжнародна енциклопедія подорожей і туризму» визначає екстремальних туристів як людей, яким властиве «бажання брати участь у тому, що для них є екстремальним досвідом» [8, с. 4]. Аналіз подорожніх нарисів та есеїв С. Яблонської засвідчує наявність у неї вищенаведених якостей і усвідомленої готовності до небезпечних пригод. Авторку відрізняла виняткова сміливість, що є засадничою для екстремального туризму. Її міркування щодо цієї риси характеру дивують емоційною стриманістю, логічністю, тонкою спостережливістю та влучністю: «Відвага – це річ умовна. Гадаю, що перше треба мати в собі зародні фанатизму, а потім – це річ звички. Коли людина забуває про можливість небезпеки, тоді Китай чи країни диких племен видаються їй так само доступні, як прогулянка до Винник» [5, с. 12]. У тревелогах С. Яблонської виразно окреслюються ті її психологічні характеристики, що сприяють зацікавленню екстремальним туризмом, який на той час ще не був сформований як окремий вид галузі індустрії гостинності, але існував як культурне явище, що дало йому поштовх.

У «Міжнародній енциклопедії подорожей і туризму» акцентовано визначальну роль місцевості для здійснення екстремального туризму: «деякі локації є екстремальними через несприятливий клімат чи географічну ізольованість та неосвоєність (wilderness), але до них можуть також належати культурні ландшафти, що пропонують інтенсивний і дезорієнтуючий досвід» [8, с. 2]. Самостійна довготривала подорож С. Яблонської до Африки, що володіє всіма ознаками екстремальної місцевості, є беззаперечним доказом її незалежної сміливої вдачі. Жага відвідати екзотичні країни була сильнішою від усвідомлення небезпек, що могли чекати на вродливу європейку на чужині. С. Яблонська не просто володіла відвагою й відчайдушністю, що здебільшого асоціюються з чоловіками, але й такою інтенсивністю цих якостей, якою не кожен із них може похизуватися.

Про виняткову сміливість української мандрівниці свідчить отримання нею «завдяки великій протекції французької влади дозволу переїхати кордон безпеки у небезпечні краї» [6, с. 51]. С. Яблонська зважилася поїхати до старовинного арабського міста Тарудану, розташованого поблизу Сахари, попри попередження знайо-

мого француза про небезпеку, яка чигала там на європейців. Цей епізод можна вважати ілюстрацією до тези з «Міжнародної енциклопедії подорожей і туризму» про існування «культурного екстриму у відвідуванні місць, що є політично нестабільними й іноді пов'язуються з попередженнями про небезпеку подорожей» [8, с. 2]. Одним із викликів стала дорога через пустелю: знеможений сонцем водій Рене втратив свідомість, але безстрашна пасажирка не розгубилася й сама зайняла його місце: «Я відразу підскочила, вмиль усадила хворого на сидіння у задній частині авта, а сама сідаю до керівниці» [6, с. 64]. Зрушивши автомобіль із місця, С. Яблонська розігнала його до ста кілометрів за годину, щоб уникнути можливого полону, що загрожував із боку сахарських кочівників. Цей епізод не лише засвідчує неабияку рішучість жінки, але й демонструє володіння вміннями керувати транспортним засобом, що було справжньою рідкістю на початку ХХ століття.

У «Міжнародній енциклопедії подорожей і туризму» зазначено, що усвідомлення ризику стати об'єктом сексуального рабства «створює лімінальну зону, що є такою ж ризикованою, як альпінізм, яхтинг або дайвінг» [8, с. 3]. В Африці С. Яблонська зуміла зачарувати каїда своїм умінням грати в шахи й гідно триматися в товаристві чоловіків, і він запросив її відвідати свій гарем на знак пошани до неї. Жінка не злякалася такої пропозиції попри те, що француз Манріє всіляко намагався віднатити її від такого екстремального досвіду через ризик залишитися наложницею каїда. Авторка тревелогу цікаво коментує цей епізод, у якому виразно вчуваються гендерні акценти: «Вперше сьогодні радію, що народилася жінкою, бо європейським мужчинам ще ніколи не траплялось оглядати неприступних таємниць гарему» [6, с. 42]. Характерним для С. Яблонської є те, що в подібних пригодах, які могли закінчитися не так оптимістично, як у її випадку, вона ніколи не згадує про страх чи тривогу, сумніви чи вагання, а лише захоплено реагує на можливість незвичайного досвіду. Таку реакцію української мандрівниці можна пояснити тим, що стан захоплення, який асоціюється з туризмом, є результатом досить екстремальної поведінки. Відповідно до тлумачення з «Міжнародної енциклопедії подорожей і туризму», «перетворення буденного життя, що відбувається завдяки туризму, характеризується збудженням і ризиком, які протидіють рутині й виникають у місцевостях, часто описуваних як лімінальні» [8, с. 2]. Важливо в контексті нашого дослідження є теза про те, що «ці початкові характеристики туризму є основою для подальших екстремальних форм подорожей і відпочинку, які дали поштовх сучасному екстремальному туризму» [8, с. 2].

С. Яблонська свідомо наражала себе на небезпеки, і навіть загроза смерті не могла відібрати в неї жагу подорожувати й пізнавати нові терени. Одного разу С. Яблонська зазнала укусу бананової гадюки, не запідозривши, що та зачайлася на маленькому банановому деревці, яке мандрівниця необачно принесла додому. Життя жінки врятував місцевий чародій, вилікувавши її за допомогою припікання рани розпеченим залізом і цілющих мазей. Утім захват С. Яблонської, викликаний екзотичними краєвидами і знайомством з новою культурою, заступав неприємний досвід, на який вона ніколи не нарікала. Така поведінка мандрівниці дає підстави говорити про неї як про людину виняткової психологічної стійкості. Погоджуємося з тим, що екстремальні форми культурного туризму «вимагають такої установки й такого психологічного профілю, які мотивують людину й «вакцинують» її від надто екстремального культурного шоку» [8, с. 4]. Уміння С. Яблонської витримувати відсутність вигод і складні побутові умови більше пасують гендерним уявленням про чоловіка, тоді як жінку здебільшого пов'язують із вимогливістю до обставин подорожування. Сама ж С. Яблонська досить помірковано пише про ті небезпечні пригоди, яких їй довелося зазнати: «Навіть дивуюся, що мені вдалося виїхати живою з Юнану та вернутися з моїх виправ караванами аж до границі Тибету» [6, с. 223].

Своє полювання на тигра в Лаосі С. Яблонська описує як цікаву пригоду, в якій більше слів про симпатію до безжурних і привітних місцевих жителів, ніж про влас-

ний страх перед хижаком. І хоча постріл відважної жінки не виявився фатальним для звіра, її учинок не може не викликати захвату авантюризмом, схильністю до ризику й умінням приймати виклики, на які не кожен чоловік спромігся би гідно відповісти. С. Яблонська не лише розширює репертуар нетипових для жінки соціальних ролей, а й збагачує його амплу, яке відповідає лише обраним представникам сильної статі. Схоже, С. Яблонська вбачала в небезпечних пригодах не лише загрозу життю, а й можливості для самогартування, оскільки, на думку дослідників, «пригодницький туризм має значний потенціал для покращення психологічного добробуту, особистісного зростання та трансформацій» [7, с. 102].

Зазнаючи небезпек у країнах, досить вороже налаштованих на європейців, мандрівниця не тільки хоробро долає перепони і справляється з труднощами, а й сама виявляє готовність прийти на допомогу. Під час поєнв в Китаї С. Яблонська – «модерний Ной» [5, с. 178] – врятувала з води маленьку дівчинку та її батька. Авторка усвідомлює підступність обраного шляху, проте ніщо не в силах змусити її зійти з нього: «При перегляді тих ще зовсім свіжих пригод я справді дивуюся, що ця тверда дійсність, повна небезпек та втоми, ще не висушила моєї мандрівної гарячку. Навпаки, всі труднощі, невгоди, перепони тільки збільшували мою спрагу» [5, с. 211]. Така життєва позиція (пристрасть до руху, бажання протистояти викликам і загрозам) не є типовою для жінки початку ХХ століття. Крім того, описані С. Яблонською пригоди цілком відповідають діяльності, яку можна вважати витокami екстремального туризму.

Важливо підкреслити, що письменницька праця не була єдиним проявом професійної діяльності С. Яблонської, оскільки подорожі довкола світу були спрямовані не лише на вербальну фіксацію вражень. Невтомна шукачка пригод знайшла себе в невластивому жінкам мистецтві фотографії та кінематографії: її книжки ілюстровані власними світлинами, на яких зображені культурні особливості місцевості, в якій вона побувала. С. Яблонська знімала епізоди з життя жителів екзотичних країн, хоча зробити це не завжди було легко. У своїх нарисах вона згадує перешкоди, які їй доводилося долати для реалізації своїх кінематографічних проєктів: «Окрім труднощів з локальним світлом, зовсім відмінним від тропічного, до якого я вже була звикла, мою працю раз у раз перебивала ворожість та панічна втеча тубільців на вид апарату. Заки я вспівала розставити апарат, повтікали всі живі істоти переді мною, мов перед злим духом» [5, с. 218]. Така професія була пов'язана з небезпекою для здоров'я та життя через китайські забобони: мешканці Юнаня вбачали «нечисту» магію в дії кіноапарата і пояснювали нею нещасні збіги. Так, одного разу зник китайський хлопчик, якого раніше сфотографувала С. Яблонська, що спричинило гнів громади і бажання помститися: знищення могло загрожувати не лише техніці, а й її власниці. Цей випадок є ще одним переконливим свідченням того, що культурні подорожі української письменниці й фотографини за своїми характеристиками відповідають тому, що пізніше отримало назву екстремального туризму, набувши певної організованості й упорядкованості.

Висновки. Отже, тревелоги С. Яблонської, опубліковані в книгах «Листи з Парижа. Листи з Китаю» та «Чар Марока. З країни рижу та опію. Далекі обрії», містять беззаперечні докази того, що здійснені нею мандрівки можна віднести до витоків екстремального культурного туризму, який розглядають як подорожі, що спрямовані на дослідження культури інших народів і пов'язані з ризиками та небезпеками. Зокрема, місцевості, які вона відвідала (Далекий Схід, Африка), небезпечні пригоди, що трапилися на її шляху (випадок у Сахарі, відвідування гарему каїда, укус бананової гадюки, полювання на тигра, порятунок маленької дівчинки та її батька під час поєнв, фотозйомки вороже налаштованих мешканців Юнаня), засвідчують схильну до ризиків вдачу й авантюризм української мандрівниці, що дозволяє закарбувати її ім'я в історії екстремального туризму. Перспективи подальших досліджень убачаємо в компаративному вивченні книг тайванської письменниці й мандрівниці Саньмао «Історії Сахари» та тревелогів С. Яблонської в контексті екстремального туризму.

Список використаної літератури:

1. Глебова А., Солодовник А., Зозуля М. Сучасний стан та перспективи розвитку екстремального туризму в Україні та світі. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*. 2017. Вип. 6 (11). С. 3–8. URL: <http://srd.pgasa.dp.ua:8080/xmlui/handle/123456789/1662>
2. Машкова О., Богадьорова В. Види екстремального туризму. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: географічні науки*. Вип. 1. 2014. С. 89–94. URL: <https://ekhsuir.kspu.edu/server/api/core/bitstreams/6f3a332a-c17a-4381-8628-5d8cf858eca4/content>
3. Паньків Н., Дрозд Н. Тенденції розвитку екстремального туризму в Україні. *Вісник Хмельницького національного університету. Серія «Економічні науки»*. 2022. №6. Т. 1. С. 130–145. DOI: [https://doi.org/10.31891/2307-5740-2022-312-6\(1\)-19](https://doi.org/10.31891/2307-5740-2022-312-6(1)-19)
4. Хмара М., Торченко О. Перспективи розвитку екстремального туризму в Україні. *Міжнародний науковий журнал «Грааль науки»*. 2021. №4. С. 443–448. DOI: <https://doi.org/10.36074/grail-of-science.07.05.2021.080>
5. Яблонська С. Листи з Парижа. Листи з Китаю: Подорожні нариси, новели, оповідання, есеї, інтерв'ю. Львів: ЛА «Піраміда», 2018. 368 с.
6. Яблонська С. Чар Марока. З країни рису та опію. Далекі обрії: Подорожні нариси. Львів: ЛА «Піраміда», 2023. 372 с.
7. Bentley L. Psychological Benefits of Adventure Tourism. *Integrated Journal for Research in Arts and Humanities*. 2024. Vol. 4. Issue 2. P. 97–103. DOI: <https://doi.org/10.55544/ijrah.4.2.16>
8. Picken F. Extreme tourism. *The SAGE International Encyclopedia of Travel and Tourism*. 2017. DOI: <https://doi.org/10.4135/9781483368924.n175>

References:

1. Hliebova A., Solodovnyk A., Zozulia M. (2017) Suchasnyi stan ta perspektyvy rozvytku ekstremalnoho turyzmu v Ukraini ta sviti [The Current State and Prospects for Developing Extreme Tourism in Ukraine and Worldwide]. *Eastern Europe: Economics, Business, and Management*, no. 6 (11), pp. 3–8. Available at: <http://srd.pgasa.dp.ua:8080/xmlui/handle/123456789/1662>
2. Mashkova O., Bohadorova V. (2014) Vidy ekstremalnoho turyzmu [Types of Extreme Tourism]. *The Scientific Bulletin of Kherson State University. Series: Geographical Sciences*, no. 1, pp. 89–94. Available at: <https://ekhsuir.kspu.edu/server/api/core/bitstreams/6f3a332a-c17a-4381-8628-5d8cf858eca4/content>
3. Pankiv N., Drozd N. (2022) Tendentsii rozvytku ekstremalnoho turyzmu v Ukraini [Trends for Developing Extreme Tourism in Ukraine]. *The Bulletin of Khmelnytskyi National University. Series: Economic Sciences*, no. 6 (1), pp. 130–145. DOI: [https://doi.org/10.31891/2307-5740-2022-3126\(1\)-19](https://doi.org/10.31891/2307-5740-2022-3126(1)-19)
4. Khmara M., Torcheniuk O. (2021) Perspektyvy rozvytku ekstremalnoho turyzmu v Ukraini [Prospects for Developing Extreme Tourism in Ukraine]. *International Scientific Journal “Grail of Science”*, no. 4, pp. 443–448. DOI: <https://doi.org/10.36074/grail-of-science.07.05.2021.080>
5. Yablonska S. (2018) *Lysty z Paryzha. Lysty z Kytaiu: Podorozhni narysy, novely, opovidannia, esei, intervii* [Letters from Paris. Letters from China: Travelogues, stories, essays, and interviews]. Lviv: LA “Piramida”, 368 p.
6. Yablonska S. (2023) *Char Maroka. Z krainy ryzhu ta opiiu. Daleki obrii: Podorozhni narysy* [The Charm of Morocco. From the Land of Rice and Opium. Distant Horizons: Travelogues]. Lviv: LA “Piramida”, 372 p.
7. Bentley L. (2024) Psychological Benefits of Adventure Tourism. *Integrated Journal for Research in Arts and Humanities*, no. 4 (2), pp. 97–103. DOI: <https://doi.org/10.55544/ijrah.4.2.16>
8. Picken F. (2017) Extreme tourism. *The SAGE International Encyclopedia of Travel and Tourism*. DOI: <https://doi.org/10.4135/9781483368924.n175>

Дата надходження статті: 22.01.2026

Дата прийняття статті: 17.02.2026

Дата публікації статті: 02.03.2026